

MÁRTON SÁRA – VINCZE TAMÁS

VITA- ÉS ÉRVELESKULTÚRÁT TÁMOGATÓ OKTATÁSI MÓDSZEREK ALKALMAZÁSA KÖZÉPISKOLÁSOK KÖRÉBEN

TEACHING METHODS SUPPORTING THE CULTURE OF DEBATE AND ARGUMENTATION AND TODAY'S SECONDARY SCHOOL STUDENTS

ÖSSZEFOGLALÓ

A vita és az oktatás kapcsolatának, a vita iskolai jelenlétének és jelentőségének tárgyalásakor alapvetően két területre szeretnénk fókuszálni. Egyrészt vázolni kívánjuk a kulturált vitamagatartásnak – mint a felnőttéletben szükséges skillnek – az iskolai kialakítására és fejlesztésére alkalmas módszereket, eljárásokat. A cél egy új vitafogalom kialakítása a diákokban, a pedagógusok legelső feladata pedig ebben a folyamatban az, hogy segítsék őket addigi vitatapasztalataik új nézőpontú értékelésében, korábbi vitafelfogásuk lebontásában, meghaladásában.

A vita és az oktatás összekapcsolódásának másik fontos területe a vitának mint oktatási módszernek a tanórai alkalmazása. Ezen a területen is bőven van pótolnivaló, fejleszteni való. Bár a pedagógusképzésben szerepel a vita mint módszer megismertetése, a gyakorló pedagógusok kevésbé merik használni az egyes tananyagrészek feldolgozásakor, pedig minden tantárgy esetében haszonnal alkalmazható. A két terület (a kulturált vitamagatartás kialakítása, fejlesztése és a vita mint oktatási módszer tudatosabb, bátrabb, intenzívebb alkalmazása) egymással erősen összekapcsolódik. Miután az osztályfőnöki órákon és a kollégiumi foglalkozásokon begyakorolják a diákok a sikeres és kulturált vitarésztvételhez szükséges készségeket, megismerik a vita etikáját és etikettjét, a tanórai vitahelyzetekben is jobban fognak szerepelni, a tananyag-feldolgozás során alkalmazott vitákban is eredményesebbek lesznek. Ennek a két területnek a markánsabb, hangsúlyosabb iskolai jelenlétéhez adunk tanulmányunkban remélhetőleg jól használható ötleteket, tanácsokat.

Kulcsszavak: vitakultúra, tanórai és tanórán kívüli nevelés, személyiségfejlesztés, módszertan.

ABSTRACT

In discussing the relationship between debate and education as well as the presence and relevance of debate in schools, we wish to focus on two main areas. On the one hand, we aim to outline methods and procedures for the development of a sophisticated debate attitude in schools as a necessary skill in adult life. The aim is to develop a new debate concept in students, and the first task of teachers in this process is to support them to evaluate their debate experiences from a new perspective, to dismantle and give up their previous debate concepts.

Another important area of linking debate and education is the use of debate as a teaching method in the classroom. This is another area where there is plenty of room for improvement. Although teacher training curricula include an introduction to debate as a method, professional teachers do not often dare to use it during regular class progress, even though it can be used to good effect in all subjects. The two areas (development of a sophisticated debate attitude and

the more conscious, courageous and intensive use of debate as a teaching method) are strongly intertwined. Once students have practised the skills necessary for a successful and sophisticated debate style in home classes and boarding school sessions, and have become familiar with the ethics and etiquette of debate, they will perform better in classroom debate situations and will be more effective in debates connected to regular classes. In our presentation, we hope to provide some useful ideas and advice for a more significant presence of these two areas in schools.

Keywords: discussion culture, curricular and extracurricular education, personality development, methodology

1. Bevezetés

A vita szó hallatán ma is sokaknak a vita leszűkített értelmezéséhez tartozó fogalmi háló elemei jutnak eszébe. Margitay Tihamér is kitér a vita fogalmának ilyen jellegű félreértelmezésére *Az érvelés mestersége* című könyvében. Többek közt a következőket írja erről: „A hétköznapi nyelvhasználat szerint a vitában ellenfelekről, győztesekről, az álláspont védelméről és támadásáról, a pozíció feladásáról stb. szoktunk beszélni. Nyilvánvaló, hogy a szóhasználat a harc leírására alkalmas nyelvből származik, ennek megfelelően kifejezetten alkalmas arra, hogy a vitát a harc mintájára, a harc modellje alapján értsük meg.” A vita fogalma azonban ennél jóval árnyaltabban értelmezhető, magát a vita jelenségét is több oldalról, többféle aspektusból is megközelíthetjük. Nagy Imre irodalomtörténész például így határozta meg a vita lényegét: „A vita a megértés terepe.”¹ Mennyivel másabb ez a megközelítés, mint a nézetek, vélemények, érdekek ütköztetését középpontba helyező értelmezés! A Nagy Imre által megfogalmazott vitafelfogás arra fókuszál, hogy a vitázó felek a vitában körbejárt probléma mélyebb és világosabb megértése, önmaguk szándékainak és motívumainak alaposabb feltárása, a vitapartner gondolkodásának megismerése és a körbejárt probléma kontextusának pontosabb feltérképezése céljából vállalják ezt a verbális kihívást, próbatételt. Fontos azt is leszögezni, hogy a kulturált vita során sosem személyek, hanem álláspontok kerülnek egymással szembe. Így a vitázó felek célja sem a vitapartner legyőzése, hanem inkább a hallgatóság meggyőzése és az igazság felderítése.

Napjainkban leginkább azt tapasztalhatjuk, hogy az internethasználat általánossá válásának köszönhetően kibővültek a diskurzusterek, az egész világ egy óriási virtuális diskurzusmezővé vált. Egyre többen kapcsolódnak be a virtuális közösségekben, az internetes fórumokon, hírportálokon különböző vitákba (egyre alacsonyabb szintű vitakultúrával), így kimondható, hogy a vita jelensége hétköznapi életünk részévé vált, miközben határai, funkciói és céljai

¹ Pálffy Eszter interjúja Nagy Imrével a Jelenkor 2020. dec. 1-jei számában ezt a címet is kapta, mivel ez volt az irodalomtörténésszel készült beszélgetés egyik lényeges megállapítása.

is bizonytalanná váltak, elhomályosultak. Sokan már csak a pusztas feszültség-levezetés kedvéért vitatkoznak a bármiféle közös nevezőre való eljutás szándéka és reménye nélkül. Az természetesen mindenki számára világos, hogy a vita eszközének ez a sajnálatos jelenkori leértékelődése nem befolyásolhatja a klasszikus vita közéletbeli szerepének és remélt eredményeinek pozitív megítélését.

2. A vitának tulajdonított értékek, funkciók az oktatás korábbi századaiban

Bár elsősorban a filozófusokhoz kötik az ókori görög kultúrában kialakult vitagyakorlatot, valójában az a vitamagatartás, amely például Athénban a közügyek tárgyalásakor jellemző volt, egy olyan képesség megmutatkozását jelentette, amellyel elvileg minden szabad athéni férfinak rendelkeznie kellett. Ilyen módon a vita a demokrácia elengedhetetlen velejárója volt, az egyes törvények meghozatalát általában hosszas vitafolyamok előzték meg. A keresztény kultúrában ugyancsak megvolt a vita helye és szerepe: a vallási nézetek, tételek megfogalmazásában, az eretnekek meggyőzésében, majd a reformáció idején az új felekezetek tanításainak és a katolikus egyház tanainak összevetésében szintén a vita eszközére támaszkodott a dialektika terén is magasan képzett papság.

Az újkor óta a vita elsősorban a politikai feszültségek rendezésének eszköze, a harcmezők helyett (vagy mellett) sokszor tárgyalóasztalnál dőltek el területi, határrendezési kérdések, viták segítségével kerestek megoldást az egyes államok között felmerült jogi és egyéb problémákra, panaszokra. Így a kulturált vita a béketárgyalások állandó része, az államok közötti konfliktusok békés rendezésének legfőbb eszköze lett.

A XX. században a negyedik hatalmi ág, a média előretörésével ezek a tárgyalások és viták teljesen nyilvánossá is váltak, elég ennek kapcsán az amerikai elnökválasztásokat megelőző televíziós vitákat említeni. Érdekes látni azt, hogy amíg a vita a nagypolitikában, a közéletben, a helyi politikában és a civil szférában is egyre nagyobb szerepet kapott, szinte mindennapivá vált, addig az oktatásban nem kap elegendő teret a vitakultúra fejlesztése. Ha végigtekintjük az európai iskolarendszerek történetét, felismerhetjük, hogy a korábbi évszázadokban, még jóval a modern nemzetállamok megszületése, valamint az alap- és középfokú oktatás eltömegesedése előtt a vita sokkal előkelőbb helyet foglalt el a pedagógiai intézmények életében, mint ma. A középkori iskolákban a hét szabad művészet egyike volt a dialektika, a nyilvános beszéd támaszaiként szolgáló logikai műveletek és érvelési formák tudománya. A középkori egyetemeken a legnagyobb jelentőségű tudományos elismerés, a doktori cím elnyeréséért olyan nyilvános vita során kellett a jelölteknek a felkészültségükről tanúságot tenniük, amely olykor egy egész napot vagy akár több napot is igénybe vett. Az újkori középiskolákban ugyancsak alkalmazták a vitát, leginkább a

jezsuita pedagógiában nagy jelentőségűvé vált versengés, versenyeztetés módszerének keretében. Sok középiskolában az önképzőkörök elődeinek tekinthető akadémiák biztosítottak megfelelő terepet a diákok vitakészségének, érveléskultúrájának fejlődéséhez. (A XIX. század első felében létrejött önképzőkörök ugyancsak alkalmasnak bizonyultak arra, hogy az építő jellegű viták kibontakozásához teret és lehetőséget biztosítsanak.)

A XIX. század második felében megerősödő modern polgári nemzetállamok oktatási rendszerében a vita sajnos visszaszorult, a hazánkban is elterjedt herbarti modell nem támogatta a tanulók szerepeltetésének ilyen formájú megoldását. A reformpedagógia egyes irányzatai fedezték fel újra a vitákban rejlő nevelési lehetőségeket. Hazánkban az 1960-as, 70-es évektől kezdve bukkan fel mind gyakrabban a pedagógiai szaksajtóban a vita tanórai alkalmazásának kérdése. Leginkább a humán tantárgyak, így pl. a történelem vagy a filozófia (korábbi nevén: világnézetünk alapjai) egyes problémáinak tanítása kapcsán mutatták be a cikkek írói a vita módszerének kipróbálása során szerzett tapasztalataikat. A rendszerváltás után új lendületet kapott a magyar oktatásban is a vita iskolai szerepeltetése, több iskolában disputakörök jöttek létre, iskolák közötti vitákat, vitaversenyeket is rendeztek. Az ezredforduló után a kooperatív tanulásszervezés elterjedése kínált újabb lehetőségeket és kereteket a vita módszerének szélesebb körű és bátrabb alkalmazására. Sajnos azt látjuk, hogy a pedagógusok közül mégis kevesen élnek a vita módszerének gyakori használatával, úgy érezzük, mintha lenne egy nehezen feloldható averzió a pedagógustársadalomban a vitával szemben. Ennek az averzióknak a hátterében különböző okok állhatnak, leginkább talán a tanárok többségének helytelen fegyelemértelmezése, a tekintélyvesztés félelme, a vélt vagy valós időhiány, a diákok általános tájékozottságának, műveltségének és kommunikációs képességeinek alábecsülése, valamint a tanári szerep elavult felfogása vezethet ahhoz, hogy tartózkodnak a vita alkalmazásától. Azt mindenképpen leszögezhetjük, hogy mivel kevés a kifejezetten vitakultúrával foglalkozó tanári továbbképzés, tanfolyam, ezen a területen a pedagógusok leginkább önművelés által szerezhettek részletes és a munkájuk során jól alkalmazható ismereteket (Oláh, 2017). Azért is fontos lenne, hogy minél több pedagógus képzést érezzen a vita módszerének alkalmazási lehetőségeivel való megismerkedésre, mert a vita lehet az egyik leghatásosabb eszköz arra, hogy élővé és mindennapivá tegyünk a gyerekektől olykor igencsak távol álló tananyagtartalmakat, műveltségelemeket (Virágos, 2015).

3. A vita személyiségfejlesztő hatásai

Azt teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy a klasszikus és modern oktatási módszerek közül valóban a vita az, amelyik a legszélesebb körű autonómiát biztosítja a tanulók számára. Könnyen belátható ennek az igazsága, ha megfontoljuk, hogy a vita során a tanulók legalább annyiszor kezdeményeznek

interakciót, mint a tanár, sőt többször is, és ezeknek az interakcióknak a többsége a társaik (és nem a pedagógus) felé irányul. Ez valóban azt az érzést erősítheti a tanároknál, hogy kockázattal jár a vita alkalmazása, de egy olyan tanulócsoportban, ahol a diákok alaposan megismerték és be is gyakorolták a kulturált vita menetét, ez a kockázat minimálissá válik.

Érdemes áttekinteni, hogy a tanulók vitakultúrájának fejlesztése milyen eredményekhez vezet, milyen pozitív változásokat hoz magával. Elsőként azt kell megemlítenünk, hogy a vitákban való szereplés éntudatoságra tanít, és segíti az önkifejezést, a kifejezőkészség fejlődését. Ismeretes, hogy napjainkban egyre kevesebb lehetősége van a diákoknak arra, hogy a nyilvános beszéd, a nagyobb terjedelmű szóbeli megnyilvánulások területén tapasztalatokat szerezzenek, a szóbeli feleltetés sok helyen kiszorul az alkalmazott számonkérési formák repertoárjából. Ezért is fontos, hogy gondolataik nyelvi formába öntésére és írásos előkészület nélküli megosztására minél több alkalmat kapjanak a felső tagozatos és a középiskolás tanulók. Kitűnő gyakorlóterep erre a vélemények ütköztetése. Másodsorban azt emeljük ki, hogy a vita alkalmazása fejleszt a diákok kezdeményezőkészségét, ez a módszer ugyanis mintát nyújt a bátortalan, nyilvános szerepléstől húzódozó tanulók számára, megerősíti őket abban, hogy megéri túllendülni a szorongásaikon, gátlásaikon. Harmadrészt arról sem feledkezhetünk meg, hogy napjainkban mindenütt az asszertivitás, az asszertív kommunikáció elsajátításának szükségességéről lehet olvasni és hallani. Kevés alkalmasabb eszköz van erre a vitánál. A kulturált vitában ugyanis éppen a két szélsőség elkerülését tanulják meg a diákok, ahhoz szoktatják őket, hogy felismerjék és kerüljék mindazokat a megnyilvánulásokat, amelyek az agresszív vagy a teljesen önálárendelő vitamagatartásból fakadnak.

A vita alkalmazásának negyedik hasznaként említhetjük azt, hogy segítheti az alulmotivált, érdektelen diákok tanórai munkába, együtt gondolkodásba való bevonását. A viták résztvevőjeként ezek a többnyire alacsony önbecsülésű tanulók azt érezhetik, hogy kíváncsiak vagyunk az ő véleményükre is, nem csupán „elbeszélünk a fejük fölött”. A vitában való részvétel során megtanulják, hogyan mutathatják meg a kívüllátnak konfliktus nélkül is a személyiségüket, a nézeteiket. Ötödik érvként az szól a vita oktatásbeli jelenléte mellett, hogy ez az oktatási módszer eredményesen hozzájárulhat a munka világára és a felnőttéltre való felkészüléshez is. Bármilyen munkaterületen is fognak dolgozni a későbbiekben a diákjaink, mindnyájuknak szüksége lesz arra, hogy megtanulják képviselni és megvédeni a saját álláspontjukat, és zökkenőmentesen, de saját igényeiket nem elnyomva együtt tudjanak működni a munkatársaikkal. Hatodik pozitív hozadékként arról is említést tehetünk, hogy a vitára való felkészülés – előre kijelölt, nehezebb téma esetében – elmélyült és alapos kutatómunkát igényel, így a tanulók gyakorlatra tehetnek szert az információkeresés és -rendszerezés területén is. A beszédtechnikai szakemberek azt is

felismerték (és ez a hetedik érv a vita tanórai jelenléte mellett), hogy a vitában való részvétel hozzájárul a kiegyensúlyozott beszédmagatartás elsajátításához, a viták folyamán lassul a diákok beszédtempója, kevésbé hadarnak, törekednek arra, hogy minél pontosabban artikuláljanak. Jobban odafigyelnek a saját beszédükre, hangképzésükre, tudatosabban élnek a beszédfonetikai eszközökkel, mélyebben megismerik saját beszédjellemzőiket.

Talán elsőként és nem a nyolcadik érvként kellene felhoznunk a viták mellett azt, hogy a bennük való szereplések során fejlődik a tanulók logikája, egyre gyakorlottabbak lesznek az összefüggések felismerésében, az egyes jelenségek oki hátterének feltárásában. Kilencedik érvként arra a manapság gyakran hangoztatott megállapításra szeretnénk utalni, amely szerint a jelenkori oktatás egyik fő célkitűzésének a kritikus gondolkodás kialakítása és fejlesztése kell, hogy legyen. Az oktatáskutatók egyre gyakrabban hívják fel a pedagógusok figyelmét arra (és az új szemléletű tankönyvek is részben már ebben a szellemben íródtak), hogy a kinyilatkoztatott igazságok kora lejárt, nem megdönthetetlen elméleteket, hanem nézőpontokat, olvasatokat, értelmezéseket tanítunk. A diákokat abban kell segítenünk, hogy el tudjanak igazodni a különböző nézőpontú értelmezések között, megtanuljanak szövegeket kritikusan olvasni, legyenek tisztában a manipuláció, az érdekvezérelt befolyásolás pszichológiai és nyelvi eszköztárával. Ennek a készségnek a megerősítésében is kulcsszerepe lehet a vitának, hiszen a vita során gyakorlatot szerezhethetünk abban, hogy a vitapartner szavai mögé nézzünk, rejtett szándékait feltárjuk, motívumait feltérképezzük. A vitában a másik fél állításait magunkban folyamatosan mérlegre tesszük, tapasztalataink és ismereteink prizmáján átszűrjük, értékeljük. Törekszünk arra, hogy felismerjük bennük a csúsztatásokat, a fenyegető vagy zsaroló másodlagos jelentéseket, a logikai hibákat. Ezek a mozzanatok mind a kritikus gondolkodás képességének fejlődését szolgálják. Jelen korunkban ugyancsak sokszor találkozunk a tolerancia és a nyitottság, az előítélet-mentes gondolkodás szükségességének az említésével is. A vita hasznosságát alátámasztó tizedik és egyben utolsó érvként azt fogalmazhatjuk meg, hogy a tanórai kulturált viták során ahhoz is hozzászoknak a gyerekek, hogy számukra eddig ismeretlen észjárásokat, gondolkodásmódokat és felfogásokat ne utasítsanak azonnal el, hanem vegyék észre ezekben az értéket, a pozitívumokat. Ismerjék fel, hogy ezeknek az értelemvilágoknak a megismerése által gazdagodik a tudásuk, épül a személyiségük.

4. A vitára való felkészítés és felkészülés jelentősége

Akár tanórán, akár osztályfőnöki órán vagy kollégiumi csoportfoglalkozáson alkalmazzuk a vita módszerére épülő gyakorlatok valamelyikét, előkészítésként el kell sajátíttatni a diákokkal a kulturált vita etikettjét, szabályait. Rövid

helyzetgyakorlatok segítségével be lehet nekik mutatni a kulturált vitamagatartás összetevőit, és példákkal lehet illusztrálni a fejlett és kifinomult vitakultúra kategóriáján kívül eső vitaattitűdöt is. A lehangsúlyosabban a vita tárgyilagossági jellegét kell tudatosítanunk a diákokban, ki kell emelnünk, hogy itt álláspontok, felfogások ütközéséről van szó, így személyeskedő megjegyzéseknek és indulatoknak nincs helyük a vita menetében. Ez erős önfegyelmet, magas szintű önkontrollt követel, és egyben azzal is összefügg (amit szintén hangsúlyoznunk kell a diákoknak), hogy a vita minden résztvevője egyenlő, így azonos jogokkal is rendelkeznek, ebből adódóan minden fél köteles a másikat türelmesen végighallgatni, senkinek nincs joga a másik szavába vágni. Tisztázunk kell az előkészítés során azt is, hogy vitában nem a másik fél legyőzése vagy megszégyenítése a cél, hanem egymás álláspontjának minél alaposabb megismerése, így a fölényeskedés, gunyoroskodás, gonoszkodó célzatosság mellőzendő a vita során. Érdemes ilyen vétség esetében valamilyen kisebb büntetés kiszabása is, hogy valóban egy életre megtanulják a gyerekek a vitapartner méltóságának tiszteletben tartását. Az előkészítő szakaszban azt is meg kell beszélnünk a tanulókkal, hogy a kulturált vitában csak a tényeknek, a megfelelően bizonyítható állításoknak és a közösség szempontjából is hasznos meggyőződéseknek van helyük, sem a külső „tekintélyeknek” való megfelelés kényszere, sem a személyes szimpátia vagy antipátia szempontjai nem vezérelhetik a vitázó feleket.

A tanulók trenírozása mellett a tanárnak önmagát is fel kell készítenie a vitavezetői szerep minél sikeresebb betöltésére. A vita során a tanárnak ki kell lépnie a tanári szerepéből adódó hagyományos attitűdök (értékelés, irányítás, javítás) keretéből, és egy független koordinátori szerepet kell felvennie. Saját véleményével és ízlésével nem befolyásolhatja a vita résztvevőit. Az ő felelőssége azonban az, hogy a vitának határozott keretei legyenek, és neki kell észrevennie és jeleznie azt, ha bármelyik oldalon eltérnének a vitázó felek az előre megbeszélt és begyakorolt szabályoktól, valamint ha az érvek vég nélküli ismételtetésébe fulladna, vagy felesleges, a tárgyhoz nem tartozó elemeket bevonó exkurzus irányába kanyarodna el a vita. El kell engednie ebben a szerepben azt régi beidegződést is, hogy egy tanárnak minden problémára „kész választ” kell hordoznia a szellemi tarsolyában (Bóra, 1990). Mivel a viták során terítékre kerülő problémák sohasem zárt végűek, „megoldásukat” a tanár sem tudhatja előre. Csak a diákjaiba vetett bizalom nyugtathatja meg afelől, hogy a vita mindvégig biztonságos mederben marad, és a végén sikerül egy olyan közös megállapításhoz eljutni, amely minden résztvevő számára elfogadható.

A sikeres vitázáshoz szükséges alapvető kompetenciákat is érdemes felmérni és fejleszteni az „éles” vitahelyzet előtt néhány jól megtervezett gyakorlattal. Milyen gyakorlatokra gondolhatunk itt? Például olyan gyakorlatokra,

amelyek célzottan a kifejezőkészséget fejlesztik, és a tanulókat hozzászoktatják a nyilvános szerepléshez (így csökkentik a lámpalázukat, segítenek abban, hogy ne blokkoljanak le a figyelő tekintetek keresztútjében, megtanulják kezelni a szereplés által kiváltott belső izgalmat, szorongást). Kérhetjük például a diákoktól azt, hogy rögzítsék filmfelvételen a saját szereplésüket vagy valamelyik társuk produkcióját a következő feladatok teljesítése kapcsán: egy híres ember, épület, esemény vagy egy kedvenc tárgy bemutatása folyamatos és monologikus szövegben (3-4 perces időtartammal), egy híres beszéd felolvasása, egy valós vagy fiktív tárgy reklámozását vagy eladását célzó szöveg előadása (szintén 3-4 perces időtartammal). Az elkészült videókat a diákok privát videóként feltöltik egy videómegosztó portálra, majd közösen megnézik, és a tanár segítségével elemzik a feltöltött felvételeket. Ugyancsak ötletes gyakorlatokkal fejleszthetjük tovább a reflexió képességét és a diákok kérdéskultúráját.

5. Tanórákon és kötetlen foglalkozásokon alkalmazható vitagyakorlatok

A következőkben néhány olyan módszert és játékot kívánunk ismertetni, amelyek a vita valamilyen változatára épülve igyekeznek felkészíteni a diákokat az aktív közéletiségre és a felelősségteljes véleményalkotásra. Ha sikerrel és gyakran alkalmazzuk ezeket a módszereket, egy idő után pozitív változásokat tapasztalunk az egyes diákoknál éppúgy, mint a közösség mentalitásában: a diákok cselekvései, véleménykifejtései átgondoltabbak lesznek, ritkulni fognak részükről az érzelemvezérelt reakciók, hozzászoknak a viselkedésük folyamatos kontrollálásához, másokhoz és másokról tapintatosabban és empátikusabban fognak szólni (Bóra, 1995). Kialakul bennük a megoldandó problémákkal, feladatokkal szemben egy tárgyilagosabb, felnőttesebb beállítottság, ennek jele többek között, hogy igyekeznek a problémamegoldás során a tényekre koncentrálni, és a megoldási lehetőségek keresésekor rugalmasabb és variábilisabb gondolkodásról tesznek tanúságot. A közösség légköre is nyíltabb és őszintébb lesz, a vita – amely közös alkotótevékenységként is felfogható – segít a szellemi rokonság felismerésében, beazonosításában: láthatatlan szimpátiaszálak fognak megerősödni a vitákban megedződött osztályokon és kollégiumi csoportokon belül. Vegyük most sorra azokat a módszereket, játékokat, amelyek a vita különböző variánsaiként az utóbbi három évtizedben megjelentek a módszertan palettáján (Kraiciné, 2004)!

A **disputa** vitakultúrát fejlesztő játék, az angolszász nyelvterületen terjedt el először, majd a 90-es évek elején Magyarországon is megismerték, és egyre több iskolában alkalmazták. Napjainkban leginkább a középiskolai oktatásban és a felsőoktatásban találkozhatunk vele. A kulturált viselkedés elsajátítása érdekében az iskolában folyó tanítás-tanulásba beépül a disputa, ami egy játék, és attól több is, hiszen jelenti a disputa iskolai keretek között történő oktatását

is. A disputa lehetővé teszi a gondolkodás fejlesztését, és a közösségi lét megélésében is meghatározó szerepe van.

A disputa során két háromtagú csapat vitázik számukra előre megadott témában, melyet tételek, tételmondatok formájában fogalmazunk meg oly módon, hogy az magában hordozza a vita lehetőségét, vagyis legyenek, akik azzal egyetértenek, és legyenek, akik nem. A tételmondat megismerését követően véletlenszerűen történik az állító és a tagadó csapat kiválasztása. Fel kell hívni a tanulók figyelmét arra, hogy abban az esetben, ha maguk nem értenek egyet a tétel állítása vagy tagadása során felvetődő, csoport által képviselt érveléssel, akkor is tudniuk kell alátámasztani azt, hiszen a disputa az érvelésre épül, és nem a személyes meggyőződésüket kell képviselniük. A tanulók így megtanulják, hogy ugyanarról a témáról eltérő módon is lehet gondolkodni, és megértik a mások álláspontja melletti érvelés lehetőségét. A csapatok mellé bírót jelölünk ki, aki irányítja a vita menetét, ügyel az időkeretek és a szabályok betartására, értékeli a csapatok érvrendszerének logikus vagy kevésbé logikus, meggyőző vagy kevésbé meggyőző voltát. A disputa során először a tétel mellett állást foglaló csapat beszéde (a tétel definiálásával, értelmezésével, érvekkel) hangzik el, majd ez ellenérveket felsorakoztató csapat beszéde következik, akik már reagálnak az állító csapat érveire úgy, hogy cáfolják azokat, majd ezt követik a saját érveik. Az érvek elhangzása után a másik csapat feltehet kérdéseket, melyekre az érvelő csapatnak felelnie kell. A csapatokból mindig csak egy ember beszél. A vita akkor ér véget, amikor az utolsó csapattag is elmondja a beszédét, aki itt már nem hozhat fel újabb érveket, csak összegzi az elhangzottakat, és megerősíti a saját csapata által felhozott érveket. A disputamódszer hozzásegíti a tanulókat ahhoz, hogy játékos formában megtanulják az ismereteik, érvek összegyűjtését, rendszerezését, előadását.

A **pro és kontra játék** jól alkalmazható az érvelés iskolai, elsősorban középiskolai tanítása-tanulása során. Megfogalmazunk tanulóink számára egy választó kötőszóval ellátott tételmondatot (pl. a jelenlegi magyar oktatási rendszer funkciója a társadalmi struktúra megváltoztatása vagy újratermelése). A tételmondat elhangzását/elolvasását követően az osztály, a csoport tagjai az alapján szerveződnek, hogy a mondat mely állításával értenek egyet. Ezt követően a felkészülési idő alatt megfogalmazzák érveiket a saját választásuk, döntésük mellett. Ha nagy létszámú a csoport, akkor a tagok választanak maguk közül egy szóvivőt, aki képviseli a játékban a csoport által kialakított érv- vagy ellenérvrendszert. Ha kisebb létszámú a csoport, adjunk mindenkinek lehetőséget arra, hogy érveljen a csoport által kialakított álláspont mellett! A vitának legyen vezetője, aki eldönti, melyik csapat érvrendszere logikusabb, mely csapat érvelése volt meggyőzőbb!

Az **akvárium módszer** (Fishbowl method) lényege, hogy egy adott téma kapcsán az osztály egy kiválasztott kisebb csoportja kört alakít úgy, hogy a

vitát folytató tagok szemben helyezkednek egymással (vitaakvárium). Javasolt, hogy a vita alapját képező témát ezen csoport tagjai előre megismerjék, és felkészülhessenek belőle. A többiek egy nagyobb kört alkotnak a vitaakvárium körül, és elmélyülten figyelik a diszkussziót, betekintést nyernek a témába, ugyanis egy adott pillanatban ők maguk is bekapcsolódhatnak a belső kör vitájába, vagy helyet cserélnek az akváriumban ülőkkel, és ezt követően ők érvelnek tovább, a bent lévők pedig megfigyelők lesznek. E módszer továbbfejlesztéséhez, „csoportra szabásához” az akváriumba belépés és a helycsere szabályainak a lefektetése is lehetséges (pl. akkor léphet be valaki az akváriumba, ha előtte legalább 3 olyan érvet hozott fel, melyet a belső kör tagjai még nem fogalmaztak meg). A vitavezető ilyen esetekben figyeli a szabályok betartását. Magasabb iskolai osztályokban a vita vezetője a tanulók közül is kijelölésre kerülhet (Köster, 2012).

A **négy- és kétsarkos vita** során a vita vezetője felolvas vagy kioszt az egész osztály, csoport számára pl. egy szöveget, szakirodalom-, újságcikk-részletet, iskolai alapidokumentum (pl. házirend) egy részletét. A tanterem négy sarkába előre elhelyez „támogatom”, „részben támogatom”, „ellenzem”, „részben ellenzem” feliratú táblákat. A tanulók a szöveg megismerését követően ahhoz a táblához vonulnak, amely az ő álláspontjukat leginkább kifejezi. Így a négy csoport megbeszéli, egyezteti az állásfoglalását, majd minden csoport ismerteti a sajátját a többiekkel. Javasolt a támogatókkal kezdeni az érvelést. Ha minden csoport beszámolt, kérdéseket tehetnek fel egymásnak. Ha a kérdések-válaszok alapján változott valamelyik csoport tagjának az álláspontja, átmehet egy másik csoportba, azonban a döntését indokolnia szükséges. Kétsarkos vitáról akkor beszélhetünk, ha csak „támogatom” és „ellenzem” feliratú táblákat helyezünk el a tanterem két sarkában. Ekkor a tanulóknak már határozottabb formában kell állást foglalniuk. E módszer alkalmazása során a diákok megtanulják, hogy vannak olyan helyzetek, amikor egyértelmű döntést kell meghoznunk, méghozzá viszonylag rövid idő alatt.

A **véleménysormódszer** alkalmazása során a vita vezetője felolvas vagy kioszt egy tételmondatot, majd a tanulók az alapján állnak sorba, amilyen mértékben támogatják az állítást. A sor egyik végére azok állnak, akik teljes mértékben a támogatók közé tartoznak, majd tőlük kiindulva csökkenő sorrendben a többiek úgy, hogy eljussunk azokhoz, akik teljes mértékben elutasítók. A véleménySORban elhelyezkedve hallgassuk meg a tanulók álláspontját, biztosítsunk arra lehetőséget, hogy vélekedésüket átértékelve előbbre vagy hátrébb álljanak be a sorba!

A **6x6-os vita** az alkotó problémamegoldás egyik szóbeli csoportos módszere. A tanár 10-15 perces magyarázata közben olyan kérdést intéz a tanulókhoz, melyről úgy ítéli meg, hogy azzal kapcsolatban eltérőek a diákok véleményei. A kérdés elhangzása után a tanulók 6 fős csoportokat alkotva 6 percen

keresztül vitatják meg a kapott kérdést. Ezt követően minden csoport választ egy szóvivőt, akik egymás után összefoglalják a csoportjaik által képviselt álláspontot. A tanár ezeket meghallgatva összefoglalja az elhangzottakat, és folytatja magyarázatát már annak tükrében, amit a tanulói tapasztalatok alapján kialakított.

A **méhkasvitamódszer** feladattal indul. A tanulók a tanár által feltett kérdésről 4-6 fős kis csoportban megbeszélést folytatnak, összegyűjtik, egyesítik a tapasztalataikat, ezek rögzítésére ajánlott jegyzőt is választani a csoportokban. Minden csoport a választott szóvivője útján összegzi a tapasztalatokat, beszámol a többi csoportnak. Ezek a csoportbeszámolók, összefoglalások képezik majd a közös vita alapját.

Az **ötletbörze** (brainstorming) kreatív problémamegoldó vitatechnika, használata egyre szélesebb körben ismert a hazai oktatásban. Alkalmazása során a feltett kérdésre, megoldandó problémára a csoport tagjai ötleteket javasolnak. Fontos kritérium, hogy minél több ötlet hangozzék el gyorsan egymás után, mindenféle mérlegelés nélkül. Az ötletgyűjtés idején kerülni kell a kritikus, értékelő megjegyzéseket. Valamennyi felmerült ötletet egy választott jegyző felír, szükség szerint csoportosítja, rendezi azokat, majd ezeket részletesen megvitatják, előtérbe állítva az együtt gondolkodást, végül közösen kiválasztják a használható ötleteket, és elvetik azokat, amelyek nem szolgálják a feltett kérdés megválaszolását, a felmerült probléma megoldását. Az ötletbörze célja, hogy az ötletek és álláspontok vitája eredményeként alakuljon ki a közös megoldási javaslat.

A **noteszmódszer** célja az előzetes ismeretek, tapasztalatok feltárása. Ennek érdekében a tanár a soron következő téma tárgyalását megelőzően az osztály néhány tanulója számára a témához kapcsolódó, megválaszolendő kérdéseket tartalmazó „noteszt” ad azzal a kéréssel, hogy a benne szereplő kérdésekkel kapcsolatban gyűjtsék össze a többi tanuló tapasztalatát, véleményét. A tanórán a téma feldolgozását a notesz tartalmának ismertetésével kezdik azok a tanulók, akik a gyűjtést feladatul kapták. A beérkezett vélemények, tapasztalatok alapján a tanulók eldöntik, hogy azok közül melyikkel kívánnak foglalkozni. Ezt követően 4-6 fős csoportokban néhány perc alatt megvitatják a kérdést, kialakítják a csoportvéleményt, melyet minden csoport ismertet. A tanár feladata az értékelés, de szükség esetén természetesen ki is egészítheti a csoportok munkáját, az elhangzottakat.

A **plakátmódszer** (tacepao) alkalmazása során a tanulók egy adott, a tanár által megfogalmazott kérdésről 3-4 fős kis csoportban megfogalmazzák véleményüket, majd post-it lapokon vagy cédulákon összegzik azokat. Ezeket a tanárral közösen összegyűjtik, táblára, flipchart lapra felhelyezik, esetleg csoportosítják, rendszerezik a vélekedéseket. E plakát, tacepao maradjon a tanóra

egész ideje alatt a tanulók előtt, így a tartalmára a tanóra egésze alatt hivatkozhatnak.

A **csoport által támogatott vita** alkalmával a vita vezetője az általa felvett témához találjon 4-5, lehetőleg ellentétes véleményt képviselő tanulót a csoportban, akik kört alkotva helyezkednek el a teremben, majd ezt követően elkezdik az álláspontjaikat, nézeteiket ütköztetni. A csoport többi tagja figyelemmel kíséri a vitában részt vevők nézeteit, véleményét, majd kiválasztják azt a vitában szereplő társukat, aki leginkább az ő álláspontjukat képviseli, és odaülnek mögé (javasolt a félkör forma). A vita 5-10 percig tart, melyet egy szünettel megszakít a vezető azért, hogy a „véleményvezérek” tanácsot kérjenek a mögöttük ülő, velük azonos álláspontot képviselő csoporttagoktól, találjanak közösen a vita folytatásához újabb érveket, ellenérveket, nézőpontokat. A csoport taktikai tanácsokkal is elláthatja a vitában részt vevőt, illetve le is cserélheti őt a csoport egy másik tagjára. A szünetet követően a vita második körére kerül sor újabb 5-10 percig, melyet újra szünet követ. A vita ilyen formájú menete mindaddig folytatódik, míg a téma valamennyi eleme megvitatásra nem került. A vita lezárásaként javasolt megbeszélni, hogy mennyire közeledtek egymáshoz az álláspontok, találtak-e a vitapartnerek közös megoldást.

A **fogaskerék-vitamódszerhez** páros számú tanulóra van szükség, a téma megválasztása tetszőleges lehet. Az osztály egyik fele egy külső kört alkotva arccal a kör felé ül, a másik fele egy belső körben helyet foglalva szemben helyezkedik el a külső körben ülőkkel. A vita vezetője által megadott témáról minden egymással szemben elhelyezkedő pár 3-7 perc időtartamig vitát folytat, majd egy előre megbeszélt jelre a belső kör egy hellyel jobbra ül, újabb vitapartnerrel kapva ezáltal ugyanarra a témára. További 3-7 perc után a belső kör újra „továbbcsusszan” egy hellyel. Mindez addig folytatódik, míg valamennyi résztvevő 3 társával meg nem vitatta a témát.

Az **atommolekula-vitamódszer** azt a célt szolgálja, hogy egy nagyobb, páros létszámú osztály tanulói egyre bővülő kiscsoportokba kerülve fogalmazzák meg álláspontjukat ugyanarról a témáról. A résztvevőket párokra osztjuk, akik egymástól viszonylag távol helyezkednek el a teremben, és kb. 5 percen keresztül vitáznak a vezető által megadott témáról. Az 5 perc letelte után, egy előre megbeszélt jelzést követően a párok egy másik párt keresnek maguknak, és újabb 5 percig tovább folytatják a vitát ugyanarról a témáról. Ezt követően a már 4 fősre növekedett csoport keres magának egy másik 4 fős csoportot, és 10 perc időtartamban vitatják meg a már ismert témát, majd a már 8 fősre bővült csoport összefoglalja a vitájuk legfontosabbnak tartott eredményeit, melyet a csoport szóvivője 5 percben ismertet a többi csoporttal.

Az **ABC-módszer** kezdetben önálló munkát kíván a tanulóktól, akik egy papírlapot kapnak, melyen az ábécé egyes betűi szerepelnek egymás alatt. Az előre megadott témához kapcsolódóan kell az egyes betűkkel kezdődő

fogalmakat találniuk és felírniuk a lapra. Ezt követően párokat alkotva kiegészítik a saját listájukat, majd most már ketten kiválasztanak 4 fogalmat mindegyikük listájából, melyeket különösen fontosnak tartanak, és bekarikázzák azokat. Majd csoportokat alkotva ezen bekarikázott fogalmakat illetően meg-egyeznek egy mindenki számára elfogadható rangsor felállításában. Az eredményről egy szóvivő számol be a többi csoportnak, amelyeknek tagjai kiegészítik, megvitatják ezeket az eredményeket.

6. Összegzés

Ezek a módszerek sokat segítenek abban, hogy a középiskolás tanulók megtanuljanak kulturált, intelligens módon véleményt nyilvánítani. A vita a közös ügyekben, a közös problémák megoldásában való érdekeltté tevés, az ezekben való bevonás eszköze. Napjaink erősen individualizálódó hazai társadalmában egyre inkább szükség van arra, hogy a fiatalok ráébredjenek egyéni erőfeszítéseik elégtelenségére és a „viribus unitis” módon megvalósított problémakezelés előnyeire. A vita gyakori alkalmazása hozzájárulhat ahhoz, hogy diákjaink a valóságot annak változásaiban ismerjék meg, és a különböző kihívásokra ne félelemmel és szorongással, hanem használható ötletek gyűjtésével, mérlegre tételével és ezek alapján megtervezett cselekvésekkel válaszoljanak. A XXI. század ugyanis ilyen embereket követel; olyan felnőttek fogják a jövő világát sikeresen alakítani, akik maximálisan felkészültek az egyre gyorsabb változások érzékelésére, elemzésére, valamint problémaérzékenységüknek, fejlett adaptációs képességüknek, rugalmasságuknak és kreativitásuknak köszönhetően minden helyzetből a lehető legjobbat képesek kihozni. A kulturált és sokszínű iskolai vitákban szocializálódott nemzedékek várhatóan képesek lesznek szembenézni a fenyegető globális problémákkal, hiszen már diákkorukban tapasztalatot szereznek arról, miért hasznos az „átfogalmazás” képessége, miért fontos a meg- és felismert adatokat, kapcsolatokat, információkat és összefüggéseket eredeti nézőpontunktól eltérően, új szempontok bevonásával, figyelembevételével értelmezni.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Bóra Ferenc (1995): A vita alapvető pedagógiai kérdései. Új Pedagógiai Szemle. 1995/10. szám. 73–85.
- Bóra Ferenc (1990): Vitatípusok az oktató-nevelő munkában. Módszertani Közlemények. 1990/2. szám. 9–195.
- Köster, Bodo (2012): Diskussionsmethoden für grosse Gruppen, grosse Klassen! https://www.schuldekan-ravensburg.de/fileadmin/mediapool/einrichtungen/E_schuldekan_ravensburg/dokumente/Diskussionsmethoden_fuer_grosse_Gruppen.pdf (Letöltés ideje: 2022. május 30.)

- Kraiciné Szokoly Mária (2004): Felnőttképzési módszertár. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest. 282. old.
- Margitay Tihamér (2007): Az érvelés mestersége. Typotex. Budapest. 630. old.
- Oláh Tibor (2017): A vita szerepe az oktatásban. <https://moderniskola.hu/2017/04/vita-sze-repe-az-oktatasban> (Letöltés ideje: 2022. július 3.)
- Virágos Erzsébet (2015): A vita mint tanulási forma. https://www.tani-tani.info/a_vita_mint_tanulasi_forma (Letöltés ideje: 2022. július 15.)

SZERZŐI ADATOK

Márton Sára PhD
főiskolai tanár
Nyíregyházi Egyetem
marton.sara@nye.hu

Vincze Tamás PhD
egyetemi docens
Nyíregyházi Egyetem
vincze.tamas@nye.hu